

Kisebbségi szimpózium Bécsben

Szinte egymást követik mostanában az etnikai kisebbségeknek szentelt nemzetközi szimpóziумok, konferenciák, szemináriumok. Az egykori Szovjetunió utódállamainak belső nyugtalanságai és egymás közti konfliktusai, valamint Jugoszlávia hirtelen összeomlása óta a Nyugat is rádöbrent, hogy a nem is olyan régen már megoldottnak vélt kisebbségi kérdés nem oldódott meg, s veszélybe sodorhatja az európai egyesülés nagy művét. A különféle tanácskozások a Helsinkit követő utókonferenciákon és az Európa Tanács műhelyeiben elfogadott kisebbségpolitikai határozatokat, javaslatokat szeretnék továbbfejleszteni, finomítani, konkretizálni. A téma bonyolultsága miatt azonban nehezen jutnak előre. Az együttlétek mégsem eredménytelenek: lehetőségét nyújtanak a gondolatcserére, az álláspontok tisztázására, vagy legalábbis sok új információval szolgálnak a résztvevőknek.

Mindez elmondható a Bécsben 1992. február 23–26. közt rendezett szimpóziумról is. Kissé nehézkes címe volt: „A közép- és délkelet-európai nemzetiségi kérdés fejlődése a katolikus szociális tanítás fényében”. A nehézkes cím azonban pontosan kifejezte a cél — végre egyházi oldalról is bekapcsolódni a nemzetközi vitába. A szimpóziум patrónusa a bécsi egyetem katolikus teológiai fakultásának Etikai és Társadalomtudományi Intézete volt; vezetője az Intézet igazgatója, dr. Rudolf Weiler teológiai tanár. Ez a keret még érdekesebbé és fontosabbá tette a tanácskozást. Weiler professzor és munkatársai nem szűkítették le az előadásokat a katolikus tanítás elemzésére. Nagy számban szerepeltettek olyan szakembereket, politikusokat, diplomátákat is, akik más összefüggésekben tárgyalták a kisebbségi kérdést. A szimpóziум rendezői is tanulni akartak.

A nyitó előadás az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó fél évszázadának történetére tekintett vissza. Wolfdieter Bihl professzor azokat az erőfeszítéseket foglalta össze, amelyekkel Bécs próbálta levezetni a nemzetiségi feszültségeket. Részletesen ismertetett két kísérletet: az 1905. évi morvaországi „Ausgleich”-ot és annak folytatását, az 1910. évi bukovinai ötnyelvű közigazgatási tervezetet. Az előadó úgy érezte, hogy — mutatis mutandi — mindkettőnek ma is modell-értéke lehetne. Szavaiból kihallatszott az osztrák értelmiségiek körében gyakori sajnálkozás, hogy a nemzetiségek ellenpropagandája szándékosan elhallgatta a történelmi múlt megoldási kísérleteit, az utókor pedig elfelejtette, ha egyáltalán értesült róluk. A vissza-visszanéző osztrákok nem is annyira a magyar különválást sajnálják, hanem azt, hogy a csehekkel nem sikerült megegyezni a békés együttélésben, pedig a megbékélési készség alapjában véve egyik oldalon sem hiányzott.

A mai Ausztria kisebbségpolitikáját az osztrák belügyminisztérium népcsoport-ügyosztályának vezetője mutatta be, tehát olyan ember, aki első kézből ismeri a „terepeket”. Feladatát megnehezíti — magyarázta —, hogy a nemzetközileg elfogadott irányelvek még mindig nem felelnek meg a gyakorlati kívánalmaknak. Még mindig nem született meg a nemzeti kisebbségek fogalmának érvényes definíciója. Európa a kisebbségi jogokat — a sokféle sürgetés ellenére — még mindig csak

mint egyéni, s nem csoportjogokat ismeri el. További nehézség, hogy egyes államok a kisebbségi jogokat azonosítják a többségek diszkriminációjával, holott ma már nem kétséges, hogy „kisebbségi többletjogok” nélkül a kisebbségeknek a többségekhez viszonyított gyengébb helyzete nem korrigálható.

A minisztériumi osztályvezető beszámolóját jól kiegészítette dr. Sigrid Pöllinger asszony, tudományos kutató előadása az európai szintű intézményeknek a kisebbségek érdekében kifejtett munkájáról. A vitathatatlan eredmények közé sorolta, hogy 1/ a kisebbségek védelme az általános emberi jogok védelmének szerves része lett; 2/ a kisebbségi kérdés nem tekinthető többé az egyes államok belügyének; és 3/ a nemzeti, regionális, kontinentális stabilitás tartósan nem biztosítható a kisebbségi kérdés megoldása nélkül. Másrészt még mindig jelentős ellenállásba ütközik a kisebbségeknek mint kollektív csoportoknak az elismerése, valamint a kisebbségek fogalmának szabatos meghatározása. Dr. Pöllinger konklúziója: a kisebbségek hatásos jogi és politikai védelmének biztosítása még mindig nem sikerült.

A szimpóziум egyik legérdekesebb s egyben legvitatottabb előadását a müncheni Jürgen Schwarz, egyetemi tanár tartotta. Abból indult ki, hogy általános felfogás szerint a nemzetiségi, kisebbségi ellentétek kiújulásáért a nemzetállam kultuszának kiújulása felelős. De nem veszik észre — állapította meg —, hogy egyelőre nem lehet lemondani a nemzetállamról, mivel sikeres szervezési formának bizonyult, és eddig semmi más nem tudta pótolni. Számolni kell tehát, legalább is egyelőre, a nemzetállam továbbélésével. Ugyanakkor vonzó, eredményeket felmutató nemzetközi szervezetekre is szükség van, hogy ezek keretében a nemzetállamok saját formájukat megőrizve, érdekeiket optimálisan érvényesíteni tudják. Emellett a nemzetközi szervezeteknek biztosítaniuk kell a nemzetállamokban élő kisebbségek jogainak tiszteletét. Biztató — fejezte be az előadó —, hogy a korszellem nemcsak nacionalizmust termel, hanem — kissé paradox módon — megteremti annak ellenszerét, a nemzetközi Szolidaritást is, amely egyre növekvő mértékben védelmébe fogadja a kisebbségeket. Minden jel arra vall, hogy nemzetközi szankciók alkalmazásával előbb-utóbb át fogja törni a nemzetállamok szuverenitásának hosszú évtizedekig tabuként kezelt elvét.

A katolikus egyháznak a kisebbségeket érintő megnyilatkozásait a szlovén születésű (és mellel, szlovéniségére rendkívül büszke) dr. Franc Rodé, a „nemhívők” vatikáni titkárságának vezetője foglalta össze. Véleménye szerint XII. Pius volt az első pápa, aki 1941-ben, karácsonyi szózatában, világosan megfogalmazta az Egyház álláspontját a kisebbségi kérdésben. Annak idején általános feltűnést keltett, hogy milyen határozottan elítélte a kisebbségek kulturális identitásának nyílt vagy álcázott elnyomását. XXIII. János pápa ugyanilyen szellemben, de nagyobb részletességgel nyilatkozott a kisebbségek elidegeníthetetlen jogairól; a jelenlegi lengyel pápa pedig már figyelmének jelentős részét ennek a kérdésnek szenteli. A kérdés súlyát személyes tapasztalatokból is ismerve II. János Pál odáig ment, hogy 1989 januárjában, a Béke Világnap alkalmából külön körlevelet bocsátott ki a kisebbségek jogairól és kötelességeiről. A kisebbségi kérdést nyug-

talán évszázadunk „egyik legkényesebb problémájá”-nak nevezte, s megoldásának kötelességét „az emberi személy elvitathatatlan méltóságának tiszteletéből, valamint az emberi társadalom egységé”-ből vezette le.

Sajnálatos, hogy a szimpózium vitaindító előadói közt nem szerepeltek kisebbségpolitikai szakértők az egykori szovjet tábor országaiból, többségek és kisebbségek egyaránt, akik részletesebb képet rajzolhattak volna az utóbbi esztendőik változásairól. A moszkvai előadó, dr. V. Senajev, az Akadémia új Európa Intézetének helyettes igazgatója, (szakmáját tekintve közgazdász) kezelésében inkább elhomályosult, mint megvilágosodott az oroszországi nemzetiségek, kisebbségek helyzete. A két szlovák előadó elkerülte a kérdést. Az egyik a szlovákokat mint a közép-európai federalizmus úttörőit mutatta be; a másik mint Ciril és Metod hagyományainak őrzőit, s hídépítőket Kelet és Nyugat közt. A bolgár előadók prioritásának listáján is meglehetősen háttérbe szorult a korábbi töröküldözések miatt elmérgesedett belső légkör. Végül hiányzott egy mélyebb analízis a régi Jugoszlávia utódállamaiban előállott új kisebbségpolitikai gondokról és feladatokról. (Lengyelek és románok még mint megfigyelők se vettek részt a szimpóziumon. Erdély problémája nem merült fel.)

A rendezők, dicséretes elhatározással, bőven hagytak időt a vitákra. A legtöbb kérdés, hozzászólás Schwarz tételeivel kapcsolatban hangzott el. Sokan, vele ellentétben, úgy látták, hogy a nemzetállamok előretörése átmeneti jelenség, a totális elnyomás alóli váratlan felszabadulás élménye váltotta ki, s a fejlődés fő vonala a szélesebb nemzetközi összefonódások, az állami szuverenitás korlátozása felé halad. Ezt éppen a kisebbségi kérdés rendezése terén eddig elért eredmények igazolják. Ha az állam marad győztes a versenyben, semmiféle biztosíték sincs arra, hogy nem tér vissza kompromittált kisebbségpolitikai eszközeinek felújításához. A nemzetállam természeténél fogva hajlik a kisebbségek elnyomására. A megnyugtató megoldást csak további nemzetközi együttműködéstől, s valamilyen külső ellenőrzési mechanizmus kialakulásától lehet remélni.

Az előadó kitartott tézise mellett, annál is inkább, mert szerinte nem volt lényegbevágó ellentmondás az ő véleménye és a hozzászólások, kritikák közt. Megismételte, hogy a nemzetállam egyelőre nem vonul le a történelem színpadáról. Hiszen jelenleg még a nemzetközi szervezeteknek is csak államok és nem nemzetek, nem nemzeti csoportok a tagjai. A kisebbségi kérdésekben is még mindig az állami törvényhozás a döntő. Teljes kikapcsolását nem is lehet elképzelni, mert mindegyik kérdésnek el nem hanyagolható helyi aspektusai is vannak, s ezeket csak az illetékes állam tudja megoldani. De emlékeztetett, hogy ő maga is hangsúlyozta: a dilemmából nincs más kivezető út, mint az államot mind szorosabban bekötni a nemzetközi szervezetekbe, amivel automatikusan vállalnia kell bizonyos kötelezettségeket is. Egyidejűleg a nemzetközi jogrendnek biztosítania kell, nemcsak konvenciókkal, hanem hatásos kontrollapparátus kialakításával is, a vállalt kötelezettségek betartását. A modern állam nem térhet ki a nemzetközi

szervezetekkel való együttműködés elől, mert különben végzetesen elszigetelődik, s elesik az együttműködés létfontosságú gazdasági és egyéb előnyeitől.

A viták katolikus ihletésű résztvevői — jórészt teológusok a környező országokból — általában a kisebbségi kérdéssel összefüggő etikai kötelességeket vázolták. Az emberi méltóság tiszteletéből következik — hangoztatták —, hogy az emberi csoportok, az etnikai, vallási, és más kisebbségek jogait is tisztelni kell. Felhívták a figyelmet az ember különböző helyi kötődéseinek fontosságára: egy bizonyos államhoz, nemzethez tartozás ilyen kötődések sokaságából bontakozik ki. Egy cseh teológiai tanár, P. Albert J. Beneš azt fejtegette, hogy társadalmi béke csak addig tartható fenn, amíg egy többnemzetiségű államban nem bomlik meg az egyensúly az államhatalom és a különböző népcsoportok szűkebb szellemi, kulturális és földrajzi otthonai, a pátriák között. Ez történt — állapította meg — saját hazájában, Csehszlovákiában. A két háború közti Csehszlovákia nem nemzetállam, hanem több nemzetiség közös állama volt. De mihelyt az egyik népcsoport megpróbálta kisajátítani az államot a maga számára, s ezzel megzavarta a többiek viszonyát ehhez az államhoz, elindult egy folyamat, amely a szudétanémetek úgynevezett „transfer”-jében érte el csúcspontját: „Tragikus csúcspont volt, amely a népcsoport sok áldozattal járó kiűzéséhez vezetett, hárommillió ember gyökeretelenné tételéhez, és egy évszázadok folyamán felhalmozódott kulturális hagyománykincs elpusztításához.” Ilyen tragédiák csak akkor előzhetők meg — fűzte hozzá P. Beneš, ha a nacionalizmus nem kerül összeütközésbe a patriotizmussal, s ha az egyik nép nem akarja elnyomni a többi nép jogát a közös hazához.

A viták során néhány praktikus figyelmeztetés, jótanács is elhangzott. A nemzetközi szervezetek, intézmények, a kulcspozícióban ülő politikusok, diplomaták nem eléggé ismerik a kisebbségek életkörülményeit. A gyorsabb, jobb döntések érdekében a hiányt pótolni kell megbízható, objektív információkkal. A „Schutz-mach”-szerepek vállalásával vigyázni kell. A fogalmat a múlt erősen kompromittálta. Az érdekelt államoknak a közvetlen védelem helyett inkább a nemzetközi intézményeken keresztül kellene befolyásukat érvényesíteni a kisebbségek érdekében. A „kisebbség” megjelölés félrevezető lehet: valamilyen értelemben mindenki kisebbség, de többség is egyszerre. Egyesek inkább a „népcsoport”, mások a „nyelvcsoport” elnevezést ajánlják.

A szimpózium legnagyobb tanulságát Weiler professzor foglalta össze néhány frappáns mondatban. A katolikus szociális tanításból — mondotta — a kisebbségi kérdés megoldásához vezető utat megtalálni nem lehet. Ennek érdekében a katolikus társadalomtudomány művelőinek szorosabb együttműködést kell teremteniük más szociológiai irányok képviselőivel, politológusokkal, filozófusokkal, alkotmányjogászokkal. S mindezen túl az állam képviselőivel, akik gazdag gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek. A feladat elől kitérni nem lehet.